

PIRINEUS

Bernat Gasull i Roig

Estanys d'atzur i verd

Jacint Verdaguer al Pallars
durant l'estiu de 1883

Tushita edicions

Bernat Gasull i Roig

Estanys d'atzur i verd

Jacint Verdaguer al Pallars
durant l'estiu del 1883

El seguiment de l'aventura del poeta a partir de la transcripció de les llibretes de viatge originals, incloses les parts inèdites, i amb la història del naixement del poema «Cançó del raier» i de la versió de la llegenda «L'estany de Montcortès».

Estanys d'atzur i verd

Bernat Gasull i Roig

Primera edició: Abril de 2026

© del text: Bernat Gasull i Roig

© del croquis i les il·lustracions: Bernat Gasull i Roig

© de les fotografies: Bernat Gasull i Roig, excepte allà on consten altres autors.

Correccions ortogràfiques i gramaticals: Núria Solano i Dalmau

Disseny de la col·lecció i tractament de les cobertes: Marc Ancochea

Maquetació: Sir Gawain & Co

Els editors volem agrair a l'**Arxiu Fotogràfic del CEC** (Centre Excursionista de Catalunya) i a **Berenguer Vidal**, per extensió, per les imatges històriques cedides expressament per a l'edició d'aquest llibre.

Amb el suport de:

© 2026 Tushita edicions

www.tushitaedicions.com

Imprès a: Ulzama Digital

ISBN: 979-13-990640-9-4

Dipòsit legal: B 6618-2026

Thema: SZG, DNB, 1DSE-ES-JC, 2ADC, 3MNQ, 3MRB

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre, ni el seu tractament informàtic, ni la seva transmissió a través de qualsevol mitjà, bé sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per enregistrament o d'altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del *copyright*.

Fotografia de la coberta: el Montsent i l'estany Tort. Fotografia de Bernat Gasull i Roig.

Fotografia de la contracoberta: el poble de Peramea des de la torre dels Colomers. Fotografia de Bernat Gasull i Roig.

Fotografia de l'autor a la solapa: grimpada al Pui de Tabaca (1.719 m) per la banda sud, octubre de 2023. Fotografia de Lali Mestres i Farré.

*Volant als cingles de Montsent, li ensenya
les cascades bellíssimes de Gerri,
i en Cabdella, en Espot i Bisiberri
constel·lacions d'estanys d'atzur i verd*

CANT IV, «LO PIRINEU», CANIGÓ.

Les pedres sempre acuden als tarters.

DITA APLEGADA PER VERDAGUER
A LA LLIBRETA DE VIATGE DE LA
TRAVESSA DEL 1883 PEL PIRINEU.

A mon germà Martí.

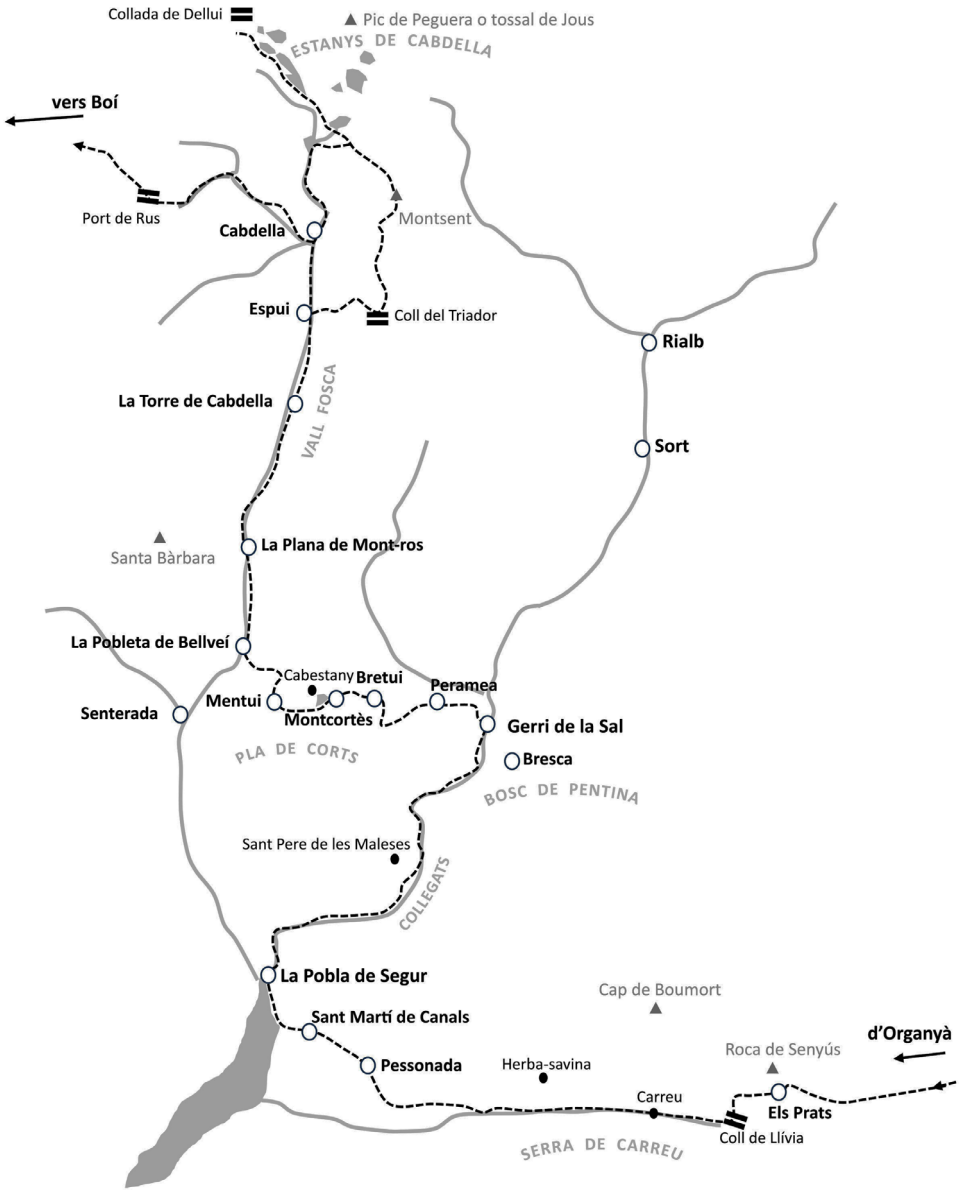
A en Josep Ribas, pirinenc eminent que em va encomanar la fal·lera per Verdaguer i que ens va deixar el 2 de febrer del 2025 amb 94 anys, quan jo escrivia el llibre que teniu a les mans.

Als alt-urgellencs, pallaresos i ribagorçans, dones i homes, arrelats al Pirineu.

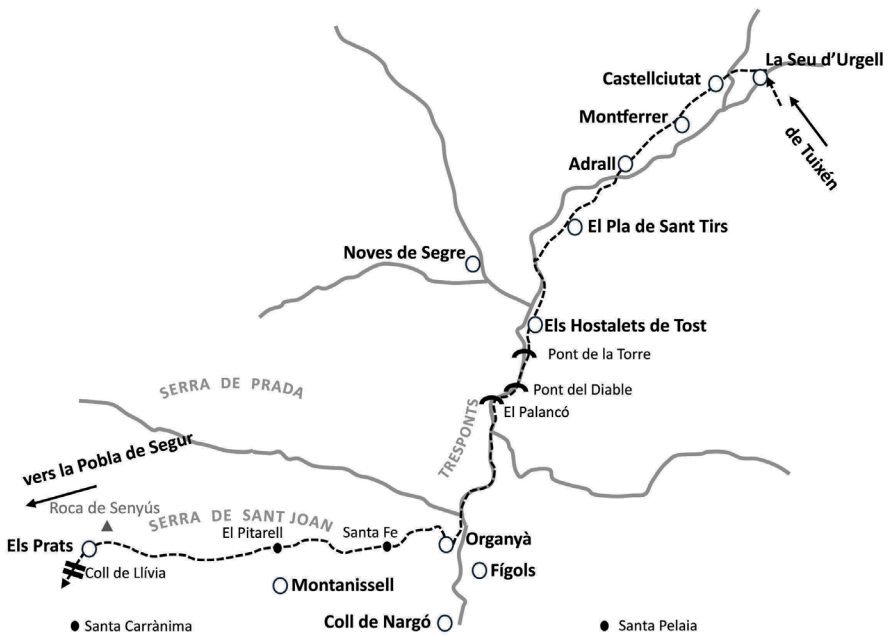
Sumari

Mapa del recorregut		12-13
Dels criteris lingüístics i les abreviacions		15
Una estada al Pallars poc coneguda		17
Jacint Verdaguer al Pallars abans del 1883		26
Els quaderns de viatge del 1883		29
La planificació del pas pel Pallars del 1883		33
Trescar per un vol		33
La preparació a Cerdanya		37
Un informant a la Seu d'Urgell		47
26 de juliol, de la Seu d'Urgell a Organyà		63
Set dies al Pallars		87
27 de juliol, d'Organyà al coll de Llívia		87
27 de juliol, del coll de Llívia a la Pobla de Segur		102
28 de juliol, la Pobla de Segur		110
28 de juliol, de la Pobla de Segur a l'hostal de Morrereres		119
28 de juliol, de l'hostal de Morrereres a Gerri de la Sal		129
28 de juliol, Gerri de la Sal		141
29 de juliol, de Gerri de la Sal a Peramea		155
29 de juliol, de Peramea a l'estany de Montcortès		181
29 de juliol, de l'estany de Montcortès a Cabdella		194
30 i 31 de juliol, Cabdella i Espui		206
30 i 31 de juliol, els quaderns de la vall Fosca		219
1r d'agost, d'Espui a Montsent		227
1r d'agost, de Montsent a l'estany Tort		239
2 d'agost, de l'estany Tort al port de Rus		253
La torna		267
El Pallars d'esquitllentes per segona vegada el 1883		267
Annexos		274
I. Full de despeses		274
II. «Cançó del raier»		275
III. Aplega de mots i frases de la vall Fosca a la <i>Llibreta d'esborranyans i croquis</i>		277
IV. Rondalles sobre el pou de les Maleïdes i sobre els manairons		283
Agraïments		285
Fonts bibliogràfiques de les notes al peu		287

CROQUIS DEL RECORREGUT DE VERDAGUER PEL PALLARS

CROQUIS DEL RECORREGUT DE VERDAGUER PER L'URGELL

DELS CRITERIS LINGÜÍSTICS I LES ABREVIACIONS

Les transcripcions de les llibretes de viatge i dels esborranys de *Canigó* de Verdaguer que es presenten aquí s'han fet a posta per a aquest llibre a partir dels manuscrits originals conservats a la Biblioteca de Catalunya, independentment que en molts casos ja hi hagi transcripcions fetes per altres autors. Aquestes transcripcions, com la resta d'escrits de lletres o publicacions de l'època, es donen amb l'ortografia regularitzada segons les normes actuals, encara que es conserva la morfologia original de majúscules, minúscules, cursives, cometes... Això inclou també els títols de llibres o de capçaleres de premsa. Aquest no ha estat el criteri de textos en altres llengües, on s'ha mantingut l'ortografia original. En la transcripció de manuscrits autògrafs s'ha retocat, a tot estirar, alguna puntuació, la mínima, en alguns casos sobreentesa però no escrita per l'autor tal volta per ser presa de pressa i corrents o com a simplificació personal pròpia d'una anotació. Tal com es fa en altres transcripcions, els subratllats dels autògrafs s'expressen en lletra cursiva.

Pel que fa a l'ús de la toponímia catalana s'han seguit els criteris de l'Institut d'Estudis Catalans, de l'*Onomasticon* d'en Joan Coromines i de la normativa actual en l'ús de la grafia. Així, per exemple, en lloc de formes com *Espuy*, *Rialp* o *Capdella*, aquí s'empra *Espui*, *Rialb* o *Cabdella*. Soc conscient que hi ha més d'un nucli de població en què el nom oficial no segueix la forma normativa. No pretenc entrar en polèmiques, simplement he volgut seguir el mateix criteri ortogràfic en tots els casos segons la norma acceptada. Verdaguer, com altres viatgers de l'època, fa servir a les llibretes d'excursió algunes formes allunyades dels criteris ortogràfics actuals. Així, per exemple, fa servir la forma *Capdella*. També *Capdella* és la forma ortogràfica en els esborranys de *Canigó*. De tota manera, el poeta va voler sotmetre el poema a una anàlisi ortogràfica rigorosa amb el suport d'uns quants entesos, especialment del filòleg Josep Balari i Jovany. Així, sorpre-

nentment, ja avançant-se a les formes modernes, tant a l'edició de *Canigó* del 1886 —de fet impresa a final del 1885— com a la del 1901, va rectificar i va voler escriure *Cabdella* i no pas *Capdella*.

Sobre les abreviacions de les transcripcions dels manuscrits, per indicar un full o un foli d'un manuscrit es fa amb una «f.» i tot seguit el nombre del foli. Després s'hi afegeix una lletra «r» o «s» segons es tracti del *recto* o del *verso*: és a dir, el cantó frontal o de banda dreta (*recto*) o el de darrere o banda esquerra (*verso*). Els escrits manuscrits s'indiquen com a «Ms.» i el nombre corresponent del topogràfic. D'altra banda, a l'apartat «Fonts bibliogràfiques de les notes al peu», s'afegeix la descripció de la bibliografia abreujada que apareix a les notes del peu de pàgina.

Els nombres entre parèntesi entremig del text fan referència a les imatges en color del plec que hi ha al final del llibre.

UNA ESTADA AL PALLARS POC CONEGUDA

L'estiu de 1883 el poeta Jacint Verdaguer va fer-se ençà al Pallars. Aquest viatge formava part d'una travessa força més llarga pel Pirineu amb l'objectiu, si més no aparent, de preparar el poema *Canigó* i de manera especial el cant iv d'aquesta obra.

Va arribar al Pallars a peu, a final de juliol, per la vall de Carreu, bo i venint de l'Alt Urgell, i en va sortir, també a peu, a començament d'agost, pel port de Rus, devers la vall de Boí. Foren a tot estirar set dies, o encara no, però set dies intensos, aprofitats a bastament. Comptat i debatut, Verdaguer va anar més enllà del projecte canigonenc i es va endinsar en l'arreglada de llegendes i costums —algunes de les quals anys avenir aprofitaria—, en la creació de nous poemes que van romandre a banda de *Canigó* —com la «Cançó del raier»— i, per descomptat, en fer pròpiament muntanya.

Com a travessa, o com a relat d'aquells dies, Verdaguer no va publicar res en vida ni, que jo sàpiga, va agençar res per publicar un cop fos mort, com d'altra banda va fer amb altra obra seva. Tot i així, durant aquella caminada va fer servir com a mínim tres llibretes on hi va gargotejar de tot i més. Cap d'aquests quaderns, tanmateix, és un dietari personal, sinó més aviat anotacions disperses entre les quals hi ha també esbossos de *Canigó*. Només al quadern que ell mateix va intitular a la coberta com a *Viatges*, hi ha un cert seguiment cronològic de la travessa, però sovint de manera discontinua i desdibuixada: no sempre hi ha les dates de quan fa cada cosa, hi ha poques concrecions personals del que fa —són més aviat descripcions dels llocs que visita i no pas de tots— i hi ha força buits esponerosos, àdhuc de dies. D'antuvi, doncs, en aquell moment, la gesta d'aquella estada al Pallars va quedar en l'anonimat, sens comptar, és clar, la idea general que tenia el gran públic sobre les expedicions pirinenques que feia Verdaguer mentre preparava el poema *Canigó* i el que ell mateix devia explicar entre amics i coneguts. Els únics testimonis públics

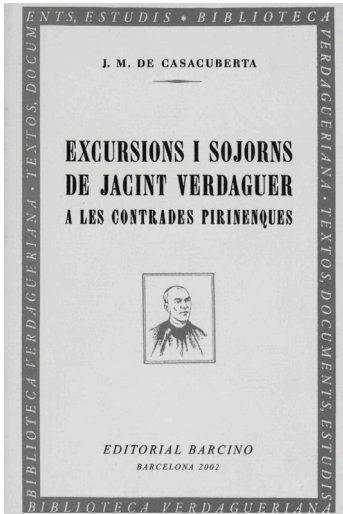
i indirectes d'aquell pas serien, doncs, les referències en els versos de *Canigó*, en la «Cançó del raier» o en alguna rondalla o altra nota de costums i folklore que va publicar força anys més tard.

Sí que tenim alguna referència externa al poeta. Al llarg d'aquesta història en presentarem unes quantes. De moment, però, en deixarem anar una, prou coneguda i documentada. És la del mallorquí Antoni Frates, en una lletra escrita el 23 de juny del 1884 des de Tremp a un altre mallorquí, el poeta Tomàs Forteza. Frates diu: «[...] el verano pasado no supe que había estado aquí el autor de la *Atlàntida* hasta que se hubo ido, lo que sentí mucho, pues me hubiera alegrado mucho de conocerle. Esto le demuestra a V., también el poco ruido que mete aquí la fama». Se suposa que es refereix a l'estiu anterior, el de 1883, quan Frates era també al Pallars. O així ho entén l'estudiós de Verdaguer Josep Maria de Casacuberta, que és qui va fer públic aquest testimoniatge. El va donar a conèixer mig segle després de la mort del poeta, el 1953, juntament amb d'altres dades del pas de Verdaguer pel Pallars. Ho va fer en el llibre *Excursions i sojorns de Jacint Verdaguer a les contrades pirinenques*—,¹ tot i que hi ha alguna ressenya seva anterior que ja en fa esment.² És aquí on va desflorar també per primer cop el secret d'aquelles llibretes, que es trobaven llavors —i encara es troben— a la Biblioteca de Catalunya. Casacuberta les va llegir, en va parlar i també va publicar la transcripció d'algun fragment, val a dir que força escadusser. A partir d'aquesta troballa va poder traçar una primera suposició del que hauria pogut fer Verdaguer aquells dies pel Pallars. Així, Casacuberta, va concloure que Verdaguer hauria entrat per Carreu el dia 27 de juliol per anar devers la Pobla de Segur. L'endemà, dia 28, s'hauria fet ençà a Gerri de la Sal pel congost de Collegats. El dia 29 va suposar que de Gerri de la Sal hauria anat a Cabdella. Sobre els dies 30 i 31 de juliol diu: «Dels dos darrers dies de juliol, devia passar-ne tot un en aquest poblet [*Cabdella*], i dedicar l'altre a visitar la constel·lació d'estanys on s'emmirallen les tasses del Montseny de Pallars i dels altres cims que encapçalen l'alta conca

1. Casacuberta (*ExcSoj*, 1953), p. 68-72.

2. Casacuberta (*HomenatgeJV*, 1953).

del Flamisell». Feia aquesta darrera conclusió després de constatar que Verdaguer «d'aquesta excursió no en diu res en la llibreta» però que en un altre quadern d'anotacions i croquis que duia hi ha «una llista d'aquells estanys i dibuixa el perímetre de dos d'ells, així com el panorama que hom descobreix des d'un dels propers turons». Josep Maria de Casacuberta no va acabar de descriure o deduir des d'on haurien estat fets aquests dibuixos. Sí que va entreveure, a través d'una altra anotació, que el primer d'agost d'aquell any Verdaguer hauria deixat la vall Fosca i el Pallars per continuar la travessa cap a terres de la Ribagorça i que, a més a més, aquell dia hauria partit d'Espui i no pas de Cabdella, car en una de les llibretes «esmenta Espui com a punt de partida» vers Boí. Més endavant veurem que la cosa no va anar ben bé així, però, si més no, aquest era un bon començament per a una primera hipòtesi.

Coberta de la reedició del 2002 de l'original del 1953 d'*Excursions i sojorns de Jacint Verdaguer a les contrades pirinenques* d'en Josep Maria de Casacuberta.

La descoberta d'en Josep Maria de Casacuberta va tenir el seu ressò. Alguns autors en van parlar, sempre, emperò, a partir de les dades descrites per l'estudiós, no pas amb pretensions d'anar més enllà³. No obstant això, n'hi ha un que sí que va voler anar més enllà. Fou el metge i historiador Lluís Casanovas i Borrell, fill de

3. El 1953 ja apareix una referència d'un autor anònim en una revista del Pallars. Vegeu M (*VerdaguerPallars*, 1953)

la Poble de Segur. Curiós de mena, va llegir amb cura el llibre de Casacuberta i, damunt del terreny, va intentar de saber més coses del que s'hauria pogut coure aquell estiu de 1883 per les seves terres del Pallars mentre hi passava el poeta. Va tenir bona planeta, sobretot perquè va fer una troballa excepcional: va ensopegar amb un testimoni de primera mà que havia conegut Jacint Verdaguer durant aquells dies. Aquest testimoni acabaria descabellant la troca d'un dels trossos més confusos d'aquesta travessa, del qual no hi havia cap relat a les llibretes de Verdaguer. Això faria canviar substancialment la cronologia i els fets de l'aventura. Al 1956, Casanovas va publicar un article que en parlava. Més endavant se'n va fer ressò el seu fill, i en acabat alguns dels descendents del testimoni.

Però, llevat d'aquest petit cercle, no va tenir més transcendència. Les seves contribucions no apareixen en cap dels escrits i llibres d'estudiosos del poeta que més endavant parlarien d'aquesta aventura pel Pallars. Va quedar totalment en l'oblit. Per posar un exemple, el 1983, centenari del pas de 1883 del poeta pel Pallars, l'escriptor Josep Coll i Martí —més conegut com a Pep Coll—, va fer una presentació i antologia d'aquella aventura —i de la de l'any abans, de 1882, també pel Pallars— en el llibret *Verdaguer i el Pallars*. Les fonts presentades per a la travessa de 1883 es basaven exclusivament en les de Casacuberta. Aquest era el resum cronològic conclusiu que feia:⁴

- 27 de juliol: Organyà, Serra de Carreu, Pessonada, Claverol. La Poble.
- 28 de juliol: La Poble, Collegats, Gerri de la Sal.
- 29 de juliol: Gerri, Peramea, Bretui, Montcortès, La Pobleta, Cabdella.
- 30 i 31 d'agost: excursions als estanys de Cabdella.
- 1 d'agost: Espui, Port de Rus (o de Taüll), Boí.

Segons aquests càlculs, l'estada al Pallars hauria estat de sis dies. A començament dels anys noranta del segle xx, el coneixe-

4. P. 6 i 7 de Coll (*VerdaguerPallars*, 1983).

ment d'aquella travessa va fer un gir substancial. L'any 1992 es va publicar l'edició crítica de *Rondalles* de Jacint Verdaguer a cura d'Andreu Bosch i Rodoreda.⁵ Entre d'altres, per primer cop, es transcrivien rondalles o versions de rondalles inèdites extretes directament de les llibretes d'excursions que duia Verdaguer al Pallars el 1883. Al mateix temps —de fet escrit un xic abans però parcialment publicat després— Narcís Garolera publicava en tres volums *Excursions i viatges* de Jacint Verdaguer, un treball extens fruit de la seva tesi doctoral.⁶ Al primer volum explicava que Josep Maria de Casacuberta havia anunciat «una imminent i completa publicació dels manuscrits» inèdits de les llibretes que duia el poeta pel Pirineu però que finalment s'havia mort —havia traspassat el 1985— «sense haver pogut enllestir l'edició promesa d'aquests escrits verdaguerians». Ell, doncs, emprenia aquesta tasca per «fer-los conèixer».⁷ És així que va publicar la transcripció de bona part de les llibretes, sobretot dels textos descriptius i també les rondalles —no pas encara de la totalitat de les anotacions de croquis, de les llistes curulles de dites o de noms de tota mena, de les despeses personals, dels contactes que havia fet Verdaguer o d'altres apunts diversos. Va ordenar els textos segons un fil conductor, en general atenent a la paginació dels quaderns, emperò en alguns casos va separar alguns dels continguts en annexos on encabia escrits que considerava paral·lels o de temàtiques diferents fora del seguiment general. Aquest desglossament, al meu entendre, un pic analitzades les llibretes, crec que pot confondre el lector, perquè alguns d'aquests annexos sí que tenen un lligam força estret amb la cronologia dels fets. Llevat d'algunes anotacions puntuals en notes a peu de pàgina, no hi havia en general una voluntat interpretativa dels esdeveniments, sinó més aviat transcriptiva, de manera que remetia majoritàriament a la cronologia d'en Casacuberta. Això sí, tot plegat significava un pas de gegant en la difusió del pas de Verdaguer pel Pallars: per primer cop el lector podia tenir a l'abast una part substancial dels escrits de Verdaguer

5. Bosch (*Rondalles*, 1992).

6. Garolera (*ExcViatg*, 1991-92).

7. Vegeu p. 83 del V. I.

que havia insinuat i interpretat Casacuberta. Mercès a Narcís Garolera, estudiosos i encuriosits han pogut conèixer els quaderns pirinencs de Verdaguer i, val a dir, fer les pròpies càbales del que hauria pogut passar.

Nogensmenys, Garolera, a desgrat de no fer una tasca gaire interpretativa, va aportar dues novetats rellevants al relat de Casacuberta. La primera és que es va fixar en un croquis muntanyenc amb un seguit d'anotacions geogràfiques que semblava haver estat fet des del coll de Cabdella, o altrament de Rus, i d'aquí deduïa que el poeta hi devia haver passat.⁸ La segona és que li va arribar un document inèdit fins llavors: una lletra escrita el 21 de desembre del 1883 pel rector de Jou a Jacint Verdaguer, on testimoniava «una ascensió de Verdaguer al Montsent (2.881 m)». Garolera no anava més enllà ni suposava les circumstàncies ni la data d'aquesta ascensió, però constatava que Verdaguer havia, sens dubte, assolit el cim durant aquells dies.

Anys després, el filòleg suís i catalanòfil Curt Wittlin va tenir la idea de fer una reedició popular il·lustrada dels quaderns de Verdaguer que havia transcrit Garolera. El llibre es va publicar el 2002, any del centenari de la mort de mossèn Cinto, amb el títol *Del Canigó a l'Aneto. Edició comentada i il·lustrada de les llibretes d'excursió de 1882 i 1883*.⁹ Els textos de la transcripció anaven a càrrec de Garolera, amb ortografia regularitzada. Àdhuc s'hi afegia alguna anotació transcrita nova, com la llista de les despeses de l'expedició de 1883. Com a novetat, el llibre tenia una clara visió interpretativa de l'aventura. És aquí on entrava la feina d'en Curt Wittlin. Entre el 2000 i el 2001 havia recorregut, per ésser-ne encara més conscient, alguns dels escenaris d'aquella epopeia, no només del Pallars de 1883, sinó de tot el Pirineu verdaguerià. A partir d'aquí, i de la lectura de les transcripcions, havia tret les seves conclusions.

Destaco algunes de les interpretacions d'en Curt Wittlin. Afegia que després de fer el Montsent, Verdaguer, probablement en una

8. Vegeu nota 298 de la p. 213 del V. III.

9. Garolera/Wittlin (*CanigóAneto*, 2002).

altra excursió, hauria vist els Homes Encantats i hauria compilat una llista dels estanys. També deduïa que Verdaguer hauria dormit tres nits a la rectoria d'Espui i el guia «una, en una fonda».¹⁰ Feia així mateix un apunt interessant en un escrit inacabat del poeta que Garolera ja havia anotat a l'edició de començament dels noranta i del qual Casacuberta n'havia també parlat —ja l'he esmentat. En aquest apunt Verdaguer afirmava que el primer d'agost «partírem d'Espui a les 6 del matí, travessàrem la riera Flamissell¹¹ per la» i la resta del full era en blanc. Com que al full de despeses Verdaguer havia anotat que havia partit d'Espui amb un guia per anar a Boí, molt encertadament Curt Wittlin feia notar que si fos així no calia travessar el riu Flamisell per anar cap a Boí. Això el va sobtar; i és per això que va concloure que «al poeta li sobrava temps per fer un tomb per alguns estanys més». És a dir, que va pensar que devia haver fet marrada per veure uns estanys de Cabdella abans de passar pel port de Rus. Aquesta seria la raó per la qual el poeta hauria travessat el Flamisell. El filòleg no anava del tot desencaminat, encara que tot plegat, com veurem, és un xic més recargolat.

Una de les novetats més destacades d'aquest llibre fou gràcies a la feina d'un altre prohom, en Francesc Olivé i Guilera. En la introducció del llibre, Garolera diu: «vull consignar l'interès i l'ajut del senyor Francesc Olivé, bibliotecari del Centre Excursionista de Catalunya, en la reproducció d'alguns dels croquis verdaguerians, que té previst de fer conèixer en una edició integral». Anys més tard, el 2007, Francesc Olivé i Guilera, juntament amb son nebot, Jaume Olivé i Morros, van publicar un article al Butlletí de la Societat d'Onomàstica on parlaven dels croquis d'aquestes llibretes.¹² Tenia per títol «Els croquis de Verdaguer, un recull de toponímia pirinenca». Aquí ja feien evident que no només hi havia una lletra que deixava entendre que Verdaguer havia pujat al Montsent, sinó que el mateix Verdaguer havia dibuixat, en un dels quaderns de viatge,

10. P. 121 i 122 de Garolera/Wittlin (*CanigóAneto*, 2002).

11. Flamissell, amb dues esses, o fins i tot Flamicell, és la forma aplegada per altres viatgers de l'època i àdhuc la preferida a l'*Onomasticon Cataloniae*. Verdaguer a voltes escriu «Flamissell» o «Flamisell».

12. N. 106-107.

quatre croquis fets des de dalt d'aquest cim. A més, destacaven també els croquis dels quals ja mig parlava Casacuberta. Els dos Olivé deien que feien referència a l'estany Gento, a l'estany Tort i que hi havia un croquis fet des del portarró d'Estany Tort, nom que no surt als mapes i que en l'article tampoc situaven.

Hi va haver més publicacions sobre aquesta aventura però que no esmento perquè no aporten gaire novetats. A títol personal reconec que aquells set dies de Verdaguer pel Pallars, les incògnites que plantejaven, els escrits inacabats a la llibreta, els buits esponsorosos... tot plegat m'enaiguava. Tota la travessa pel Pirineu de 1883 amagava moltes incògnites, però em captivaven especialment aquells set dies. Cavil·lava si no es podia anar més enllà, si amb una anàlisi més exhaustiva no es podia esprémer més la qüestió i treure'n una mica més l'entrellat.

Arran de l'encàrrec d'una recerca d'urgència per a un film-documentari sobre Verdaguer i el Pirineu —tenia per títol *Canigó 1883*, estava dirigit per n'Albert Naudin i vaig fer la feina d'assessor històric i de guionista—¹³ vaig anar a espetegar casualment a la història aplegada pel doctor Casanovas. De bell antuvi això ja permetia lligar caps d'alguns aspectes de les llibretes de Verdaguer que eren força tortuosos. Tot seguit vaig pensar que si analitzava els quaderns d'excursió més a fons, si en tornava a fer la transcripció, revisava tots els detalls, incloïa les anotacions inèdites, si anava als llocs i revivia l'aventura, si trepitjava fil per randa els itineraris, si coneixia més el context de les persones que havia trobat... llavors... potser... trobaria novetats o canvis en aquesta història.

Probablement les informacions que vaig passar per al film-documentari eren les més acostades a la realitat que jo havia trobat en aquell moment. També ho eren les referències del doctor Casanovas que vaig comunicar a n'Àlvar Valls en el transcurs de l'elaboració d'una excel·lent tasca ciclòpica d'una cronologia sobre Verdaguer que llavors ell i na Roser Carol feien, en aquell moment de publicació força imminent.¹⁴ Així i tot, hi havia el dubte.

13. El film, de la productora Filmexplora, es va estrenar el novembre del 2023.

14. VallsCarol (*JVCronologia*, 2023).

Vaig entendre que, tal vegada, de la història dels set dies de Verdguer pel Pallars l'estiu del 1883 encara se'n podia treure més suc. No sé pas si la que presento aquí serà la versió definitiva, però sí la que, amb els elements que he trobat, ara per ara s'hi acostava més.

Un dels aspectes que m'ha ajudat més en aquesta recerca és el fet de trepitjar els mateixos indrets que va visitar el poeta, resseguir les mateixes rutes —o trobar-les—, comprovar *in situ* la feixuguesa, els desnivells, les fatigues d'un i altre dia de caminar. Algunes de les caminades les he fetes sol i d'altres en companyia. En aquests casos la persona que m'acompanyava, i amb qui sens dubte he compartit més descobertes dels viaranys verdaguerians, ha estat na Lali, na Lali Mestres i Farré. Una bona colla de les excursions aquí descrites les he fetes amb ella. La travessa completa no s'ha fet encadenada, sinó a trams i tornant-hi sovint unes quantes vegades. Era impossible recórrer de carrera una ruta que calia primer comprovar o descobrir. Comptat i debatut, el repte no era fer-la tota seguida, sinó trobar-la. El procediment normalment era anar-hi unes quantes vegades per resoldre els dubtes, en acabat feia trossos sencers, una tirada d'un o dos dies, i més endavant hi tornava per acabar-ho d'enfilat. Altres cops primer feia la tirada i després la comprovava a trams. Per bé que hi ha exploracions prèvies, el gruix s'ha fet entre els anys 2020 i 2024.

Heus ací, doncs, el que he trobat —o, més ben dit, el que fins ara he trobat— d'aquesta història.

L'estiu del 1883, Jacint Verdaguer va trepitjar per segona vegada el Pallars. De la Seu d'Urgell i Organyà va tramuntar els contraforts del Boumort i es va dirigir cap a la Pobla de Segur, Gerri de la Sal, Peramea, Montcortès i els pobles, cims i estanys de la vall Fosca. Van ser a tot estirar set dies, però set dies intensos, aprofitats a bastament. Part d'aquestes vivències les va reflectir en els apunts d'uns quaderns de viatge, quaderns que d'altra banda no va publicar i que van ser redescoberts més de cinquanta anys després de la seva mort.

Estanys d'atzur i verd és el seguiment de les passes de Verdaguer d'aquell estiu pel Pallars. L'anàlisi dels manuscrits originals, inclosos alguns textos inèdits, així com la troballa d'alguns testimonis de l'època fins ara pràcticament desapercebuts, han permès de refer una nova cronologia dels esdeveniments. Aquests materials també ajuden a intuir com i quan es van escriure alguns dels escrits pallaresos més coneguts de Verdaguer, com la «Cançó del raier» o la versió de la llegenda de «L'estany de Montcortès» que l'escriptor va publicar de manera pòstuma el 1905.

El poeta es va deixar captivar per les tradicions i els paisatges d'aquestes terres i els va cantar també al poema *Canigó*, encisat com estava per les «constel·lacions d'estanys d'atzur i verd» que un dia va veure i trepitjar.

www.tushitaedicions.com